

TÜSKÉS TIBOR

VALAMI KRÚDYRÓL

Fölvillanyozott a kérés. Még sosem írtam Krúdyról. Se évfordulói kapcsán, se novellaelemző könyvemben. Pedig mindig szívesen olvastam és olvasom ma is, könyvei meg a róla szóló irodalom itt vannak a polcomon. Egy időben Zsuzsa lányával voltam kapcsolatban, két szép emlékező írását a hatvanas évek elején, a régi Jelenkorban közöltem. Leveszem a polcról könyveit. Az *Ady Endre éjszakáit* (Fehér Holló Könyvkiadó) még egyetemista koromban vásároltam Pesten a Múzeum körúti egységár antikváriumban; a *Hét bagoly* és a *Boldogult úrfikoromban* közös kiadását (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954) fiatal tanárként az 1955-ös „Pedagógus Nap emlékére a Szülői Munkaközösségtől” kaptam ajándékba a bejegyzés szerint; az *Aranykézutcai szép napokat* a Tevan Amatőr Könyvek sorozatának újbóli kiadásában őrzöm. Igazi csemege *A betyár álma, Kleofásné kakasa és más elbeszélések* első, 1920-as kiadása. Bár a könyv keménykötésű példány, belül megőrződött az első kiadás eredeti karton címlapja, melynek rajzát (villámsújtotta, kopasz fán varjú ül, egyik ágáról hurkolt kötél lóg, alatta válla közé húzott fejfel magyar ruhás betyár várja sorsát) bizonyos Leidenfrost nevű grafikus úr készítette. A tartalomjegyzékben az utolsó előtti elbeszélés (*Harras Rudolf közkatona története*) címe előtt régi ceruzajelemet találok. Ma már nem tudom, miért keltette föl érdeklődésemet ebben a régen olvasott könyvben ez a Krúdy-írás. Mindenesetre most újraolvasom, s ehhez az egyetlen novellához próbálok kötni gondolataimat.

Az első benyomás: minő írói nagyvonalúság! A kötetben az írás fölött címként ezt olvasom: *Harras Rudolf közkatona egyik története*. A tartalomjegyzékben viszont ez áll: *Harras Rudolf közkatona története*. Nem beszélve arról, hogy magában az írásban viszont végig egy „vándorkatonáról” van szó (hol kötőjellel, hol egybeírva!), s csupán az elbeszélés közben, zárójelben

történi utalás a nevére: „(névszerint Harras Rudolf, mint a makk-alsó, amiért sokszor verekedett pajtásaival)”. – Tekintsünk el az efféle ellentmondásoktól! Krúdyt legkevésbé izgatják a pontos megfelelések és azok az ellentmondások, amelyeket a szörszálhasogató, bakafántoskodó figyelem szívesen szúr gombostűre. Nála egy íráson belül akár a főhős neve is megváltozhat, ám ez semmit sem von le a regény vagy az elbeszélés esztétikai értékéből, szépségéből. Írás közben őt más gondok foglalkoztatták.

Az olvasó második benyomása: sehol sincsenek jelen a realista valóságábrázolás megszokott kellékei. Itt az idő és a tér konkrétságát a teljes bizonytalanság, az álomszerűség váltja föl. Az elbeszélés első mondata: „Egy vándorkatona érkezett a városba”. Egy vándorkatona, és a városba. Említettük: a hős nevére csak az írás címe és egy zárójelbe foglalt közlés utal. A város nevét pedig sosem ismerjük meg. Ez a város talán a monarchia területén található, ott, ahol még volt Oláhország és Magyarország. S a történet ideje is a monarchia korát idézi, azt a kort, amikor Ferenc József és Erzsébet királyné uralkodott. Krúdy az írásban másutt is szívesen él a sejtetéssel. Már a novella második oldalán szó van arról, hogy a bástyafalba épített börtön előtt „gyermekek szoktak játszózni, míg estenden titkos szerelmesek suhannak el a bokrokba”. Majd három oldallal később a vándorkatona itt látja meg a gyereket (a gyerekét), akit a társai zabigyereknek csúfolnak, és itt ismeri meg a férfiakra vadászó nőben „egyetlen szerelmét”.

De hát ki is ez a vándorkatona? A foglalkozások jegyzékében ilyen mesterséget nem találunk. Csatában járt, de nem szökött katona, nem betyár, inkább valami okból (az írásban persze ezt az okot nem ismerjük meg – lásd homályosság!) leszerelték, talán valami kis pénzt is kapott akkor, de azóta ez elfogyott, messze országokat járt már be, elszállt fölötte az idő, de ifjúkorából őriz még egy emléket: amikor régen ebben a városban járt, megismert és megszeretett egy leányt, aki teherbe esett tőle. Most, annyi év után tulajdonképpen azért tér vissza a

városba, hogy meglátogassa „egyetlen szerelmét”, és megkérdezze tőle, „hogymekkora a gyerekük, és nem volna-e célszerű összekötni az életük sajkáit?” A lelkiismeretfurdalás, nemes szándék hozta vissza, ennek ellenére bajba keveredik: az Arany Csillagba tér be először, ott rossz hírt hall a leányról („ott emelgeti a ruháját a bástyasétányon Andimandi, akár fúj a szél, akár nem”), mire verekedni kezd, és a város börtönében köt ki. Szomorúan ér véget a történet: a vándorkatona a börtönajtó szelelőlyukán át megbizonyosodik, a hír igaz: délben a gyerekek egy rongyos kisfiút kergetnek, és azt kiáltják utána: – Zabigyerek!, majd délután egy férfiakra vadászó vörös arcú nőben megismeri Andimandit, „egyetlen szerelmét”. Az olvasóból kiváltott érzés a sajnálat, a meghatottság hősrünk sorsa iránt.

Tömör, sűrű szövésszerű írás a *Harras Rudolf közkatona*. Terjedelme mindössze öt nyomtatott könyvoldal, s – akár villanásnyi időre – a figurák hosszú sora jelenik meg előttünk. Hallunk Brunóról, a börtönőrről (Krúdy a régies „porkoláb” szóval jelzi mesterségét), a vámszedőről és a vámszedő feleségéről (név nélkül), hallunk Andimandiról, és a legtöbb szó a börtön (Krúdy szavával: a „jergli”) másik lakójáról esik, egy öreg bolondról (ő hősrünk jövődjének előképe), aki – mielőtt kidobták volna a börtönből – ezt karcolta a börtön falára: „It vót Ferenc József és Örsébet királyné. Nagyon jó vót.” A vándorkatonát egy napra még a börtönben tartják. Aztán – mielőtt elkergették volna a városból – bicskájával ezt karcolja a vakolatba ő is (ebben van a finom célzás hősrünk jövődjére): „»Itt vót Harras Rudolf katona és jegyese Andimandi.« Darabig gondolkozott, tűnődött. Majd ő is odaírta, hogy »Nagyon jó vót.«”

Alighanem Krúdy legnagyobb, legmodernebb írói tulajdonsága az atmoszférateremtés, az írásait belengő líraiság, a hősei nevének hallatára földidéződő hangulat. (A *Szindbád*-film azért kitűnő, mert a „Krúdys” atmoszférát hitelesen adta vissza.) Ennek sokféle eszköze van. Már a nevek „jelentenek” valamit.

Brunó, Harras Rudolf (a „jerglivel” együtt) – valamiféle német városi, polgári miliót idéznek. De a városban a vendéglő neve magyar: Arany Csillag. Andimandi neve a vándorkatonának talán valamikor kedves becézés, de a ruháját emelgető rossz lányt is így hívják. – Mondatainak terjedelmét, szerkezetét mindig a közlés belső feszültsége határozza meg. Ez az írás egyetlen egyszerű mondattal kezdődik. „Egy vándorkatona érkezett a városba”. Még külön bekezdésbe is kerül. A *Hét bagoly* első negyvenhárom során viszont mindössze három mondat osztozik. Mondatainak szerkezetét tehát nem lehet képletbe foglalni. – Viszont jellemző rá, hogy írásaiban a párbeszéd és a leírás aránya mindig az utóbbi javára dől el. – Leírásaiban a legfontosabb stíluseszköz a fölsorolás. (Ez befolyásolja aztán mondatainak a terjedelmét.) A *Harras Rudolf közkatona*ban több helyen is alkalma van ezt a képességét megcsillogtatni. A fölsorolás, mint a jellemzés eszköze: Brunó, a porkoláb az Arany Csillaghoz siet „kulcsaival, bilincseivel, vassisakos lámpásával, ólmos fütykösével, bika mozgásával”. A fölsorolással, egyetlen mondat igéivel a mozgalmasság hatását kelti: „fejbevert, keletkezett, abbahagyta, nézte meg, nem találta, ragadott, futott” – hat sorban, egyetlen mondatban hét ige. A fölsorolás a leírás, a környezetrajz eszköze, egy asszociációs lánc eredménye: „A vándorkatona... nézte a falat... Vérrel, korommal, szénnel, késsel, foggal és körömmel számtalan élet-történet volt a börtön falára írva. Emberek, emberkék, gyermekek, táncoló nők, lábak, kezek, nagy botok és tüskés szempillájú szemek vagy sündisznócskák, akasztófák és pápaszemes bírák, háromlábú kutyák, felborzolt hátú macskák, kopor-sóban fekvő nagybajszú halottak, hordóban fejfel lebukó aszszonyok, kis kacsák tipegnek, nagyfülű gyermekek hosszú sorban mennek.” (Írói műhelykísérletnek is javasolnám: mi jut eszedbe arra a kérdésre, hogy mi van egy börtön falára karcolva...) – És nem beszélünk még Krúdy stíluseszközei közül a hasonlatairól. Van írása, ahol sziporkáznak metaforái; ebben az elbeszélésében takarékosan él velük. A börtön előtti parkban

„titkos szerelmesek suhannak el a bokrokba, mint a denevérek”. A kocsmában a vándorkatona „verekedni kezdett, mint egy veszett”. A börtönfalra írt betűk és nevek „ágaskodnak, összekeverednek, hemperegnek, mint egy zsibvásár rongyai”. A hasonló mindig új képpel, hangulati többletet hordozó elemmel egészíti ki az összehasonlítottat.

Egyetlen rövid Krúdy-írás is az írói alkotóműhely megismerését, a tanulságok egész sorát kínálja. S hol van még annak a titoknak (talán a legnagyobbak) a megfejtése, hogy ez a valójában rövid életű író miképpen volt képes ezen a hőfokon, az esztétikai minőség legmagasabb szintjén egy beláthatatlan terjedelmű, méreteiben is hatalmas életművet létrehozni?